

Εργαστήριο Φιλοσοφία-Διακυβέρνηση-Οικονομία "Ηθική"

No 4 (2007)

Επιστήμη και Ηθική

Μάριος Γεωργιάδης

doi: [10.12681/ethiki.22672](https://doi.org/10.12681/ethiki.22672)

To cite this article:

Γεωργιάδης Μ. (2020). Επιστήμη και Ηθική. *Εργαστήριο Φιλοσοφία-Διακυβέρνηση-Οικονομία "Ηθική"*, (4), 38-43.
<https://doi.org/10.12681/ethiki.22672>

Επιστήμη και Ηθική

Μάριος Γεωργιάδης

Γενικό ερώτημα

Η ραγδαία εξέλιξη των βιοϊατρικών επιστημών, της γενετικής, της βιοτεχνολογίας και γενικότερα όλου του φάσματος των επιστημών, οδηγεί αναπόφευκτα στο ερώτημα:

Ποια είναι η θέση της ηθικής; Έχει λόγο; Έχει περιεχόμενο ή αρκείται στην ανάλυση των ηθικών διλημμάτων και στην επεξεργασία τεκμηριωμένων εναλλακτικών λύσεων που προκύπτουν αποκλειστικά και μόνο από τα επιστημονικά πορίσματα; Έχει συγκεκριμένες λύσεις; Η αποτελεί ένα άλλο μέσο έκφρασης των τεχνολογικών επιτευγμάτων;

Θα υποστηριχθεί, ότι η ηθική δεν νοηματοδοτείται αλλά νοηματοδοτεί. Δεν «μπαίνει» σε διλήμματα αλλά εκφράζει κάθε φορά, σε κάθε εποχή την ουσία της.

Ο ρόλος της επιστήμης

Η επιστήμη είναι η έρευνα ενός ορισμένου αντικειμένου επί τη βάση μιας ορισμένης μεθόδου¹. Η μέθοδος διαμορφώνεται εν τη εξελίξει του ανθρώπου και επομένως μεταβάλλεται. Μεταβαλλομένης της κατάστασως του ανθρωπίνου πνεύματος μεταβάλλεται και η μέθοδος. Και μεταβαλλομένης της μεθόδου μεταβάλλεται και η επιστήμη².

Η ιστορία του ανθρωπίνου πνεύματος είναι υπό την άποψη αυτή η ιστορία της εξελίξεως της μεθόδου. Η μεταβολή της επιστήμης στην ιστορία είναι σχετική τελείωση της επιστήμης. Το νεότερο, είναι σχετικώς τελειότερο του παλαιότερου. Η αντίληψη αυτή καθ' ην η ιστορική εξέλιξη και η πρόοδος³ συμπίπτουν, εκφράζει την ιδέα της προόδου όπως την εννόησε η διαφώτιση και στις ενθουσιαστικές της μορφές. Για τον διανοούμενο της διαφώτισεως, αληθές είναι το γεγονός που θεμελιώνεται ιστορικά. Η αλήθεια και το ιστορικό επίτευγμα συμπίπτουν.

Ο άνθρωπος της μεταδιαφωτιστικής εποχής, ο σύγχρονος άνθρωπος,

είναι περισσότερο συγκρατημένος αναφορικά προς μια τέτοια ενθουσιαστική αντίληψη περί προόδου. Η ιστορική εμπειρία του τον δίδαξε, ότι η ιστορική εξέλιξη δεν είναι πάντοτε τελείωση. Ότι το νεότερο είναι ενίοτε ολιγότερο αληθές του παλαιότερου. Ότι η εξέλιξη του ανθρώπου δεν αποκλείεται να είναι –εν μέρει– πορεία ορμητική προς την καταστροφή. Η θέση, ότι το νεότερο είναι τελειότερο του παλαιότερου, φαίνεται ότι εκφράζει περισσότερο ένα αίτημα και λιγότερο μια πραγματικότητα.

Τα ιστορικά δεδομένα δεν δικαιολογούν μια ανεπιφύλακτη συναρπαγή από τη ριζική ιδέα της προόδου. Στην ιστορία του, ο άνθρωπος αναπτύσσεται, αλλά η ιστορία ως ανάπτυξη του ανθρώπου δεν είναι μόνο πραγμάτωση των δυνατοτήτων αυτού για το αγαθό, αλλά και πραγμάτωση των δυνατοτήτων του για το κακό. Εφόσον ο πολιτισμός είναι η πραγμάτωση των εν τη φύσει δεδομένων δυνατοτήτων για το αγαθό, καθίσταται φανερό ότι η ιστορία δεν είναι μόνο πολιτισμός.

Την ιστορία αποτελεί και ο πολιτισμός και η αντίθεσή του, το επιτελούμενο αγαθό και το διαπραττόμενο κακό στην «τραγικώς» συγκλονιστική συνύπαρξή τους. Επομένως δεν είναι πάντα τα στοιχεία εκείνα τα οποία αποτελούν την ιστορία καθ' εαυτά και στοιχεία προόδου. Βεβαίως και τα «κακά» στοιχεία της ιστορίας έχουν μια λειτουργία, ένα νόημα αναφορικά προς το όλο γεγονός της προόδου. Αλλά η συνάρτηση αυτή των κακών στοιχείων προς την πρόοδο της ιστορίας δεν καθιστά τα στοιχεία αυτά, τουλάχιστον άμεσα, αγαθά, προοδευτικά. Η συνύπαρξη ηθικού και μη ηθικού στο όλον της ιστορίας δεν φαίνεται να εξαγιάζει το μη αγαθόν. Αναφορικά τώρα προς το μέρος εκείνο της ανθρώπινης δραστηριότητας, που καλύπτει ο όρος επιστημονική έρευνα θα μπορούσε κάποιος να πει, εννοείται με επιφυλάξεις, ότι το νεότερο, στο σύνολό του θεωρούμενο, αποτελεί τη σχετική υπέρβαση, ταυτόχρονα και τελείωση του παλαιότερου.

Πρόοδος της επιστήμης

Την πρόοδο της επιστήμης εγγυάται η κριτική. Δια της συνεχούς, μεθοδικής, ατέγκτου και αδεκάστου κριτικής επιτυγχάνεται η υπέρβαση

του παραδεδομένου ως η τελείωση αυτού. Η κριτική αυτή για την οποία μιλάμε είναι ριζική, περιλαμβάνουσα και αυτή την κριτική της μεθόδου και την αυτοκριτική της κριτικής. Η συνεπής κριτική είναι προπάντων αυτοκριτική. Το νεότερο τίθεται υπό τον έλεγχο για να αποδειχθεί η ενδεχόμενη αλήθειά του και το ενδεχόμενο ψεύδος του. Το νεότερο εξετάζεται και για να ισχύσει οφείλει να επιτύχει στις εξετάσεις του. Οι εξετάσεις του λαμβάνουν χώρα συνεχώς. Ο αέναος έλεγχος του επιτεύγματος είναι η σχετική εγγύηση για την αλήθειά του. Επειδή η εγγύηση αυτή είναι σχετική, είναι και η ισχύς του νεότερου επιτεύγματος, κατ' αρχήν, σχετική. Το νεότερο ισχύει εφόσον αντέχει στην κριτική. Η σχετικότητα όμως αυτή του νεοτέρου δεν αποτελεί και άλλοθι για δικαίωση του παρωχημένου. Το παρωχημένο το οποίο υπήρξε κατ' αρχήν σχετικό, κατέστη παρωχημένο ακριβώς γιατί η ισχύς του ήταν μικρότερη της ισχύος του νεοτέρου, το οποίο άλλωστε όπως είπαμε είναι ωσαύτως σχετικό. Το παρωχημένο είναι παρωχημένο, διότι εντός των συγκεκριμένων συναρτήσεών του είναι λιγότερο ισχυρό του νεοτέρου του, το οποίο ισχύει.

Τέτοιες διαπιστώσεις έχουν ισχύ όταν η εξέλιξη θεωρείται ως όλον ενώ στις λεπτομέρειες της εξελίξεως παρατηρούνται αναμφιβόλως και εξαιρέσεις. Μερικές φορές καθίσταται παρωχημένο ό,τι είναι αληθέστερο εκείνου υπό του οποίου τούτο απωθείται. Στις περιπτώσεις αυτές, το νεότερο ισχύει περισσότερο του παλαιότερου χωρίς να είναι αληθέστερο εκείνου. Η νίκη όμως του σχετικού ψεύδους έναντι της αλήθειας είναι προσωρινή. Η συνεχής κριτική η οποία θέτει υπό τον έλεγχο τις ρίζες πάσης ισχύος, επομένως και της ίδιας, καταδεικνύει τη σχετικότητα ταυτόχρονα με την ανάγκη της υπέρβασης.

Κατόπιν των ανωτέρω καθίσταται προφανές, ότι η υπέρβαση είναι μερικές φορές αποκατάσταση. Εν τιαυύτη περιπτώσει το χρονολογικώς παρωχημένο απωθεί το χρονικώς νεότερο διότι είναι αληθέστερο τούτου. Η αποκατάσταση όμως αυτή είναι καρπός της κριτικής εκείνης η οποία τελείται ως διάλογος μεταξύ αυτών που μπορούν να έχουν και να εκφέρουν κρίση. Η κριτική καθιστά την έρευνα που διεκδικεί για τον

εαυτό της το όνομα επιστήμη, όντως επιστήμη. Η ισχύς της μεθόδου άρα και της επιστήμης είναι αναπόφευκτα αντικείμενο ελέγχου. Ο έλεγχος είναι κριτικός διότι μη κριτικός έλεγχος προφανώς δεν είναι έλεγχος. Ο τρόπος με τον οποίο λαμβάνει χώρα ο έλεγχος μιας μεθόδου είναι σοβαρότατο πρόβλημα. Οπωσδήποτε η ισχύς μιας μεθόδου δεν επιτρέπεται να έχει το χαρακτήρα μιας μόδας δεδομένου ότι η μόδα αποτελεί ίσως έναν από τους χειρότερους και πλέον επικίνδυνους εχθρούς της αλήθειας. Η μόδα είναι γεγονός ψυχολογικής υφής κατά βάση ξένο προς τη δομή και τη λειτουργία της μεθόδου των επιστημών. Την ισχύ της την αντλεί από ορισμένες ανθρώπινες τάσεις και ροπές οι οποίες έχουν περιορισμένη μόνο σχέση προς την έφεση του ανθρώπου για καθαρή επιστήμη. Όσον αφορά την εποχή μας η μέθοδος είναι αποτέλεσμα πολυχρονίου, εντεταμένης και εκτεταμένης ριζικής κριτικής. Η δημιουργία και η κριτική της μεθόδου είναι έργο ανιδιοτελές καθ' όσον έχει ως κίνητρο την έφεση του ανθρώπου για την καθαρή γνώση⁴ της πραγματικότητας.

Ως επιστήμων, ο επιστήμων είναι ανιδιοτελής υπό την έννοια, ότι το μοναδικό «τέλος» γι' αυτόν είναι η αλήθεια στην οποία αποβλέπει. Η υπογράμμιση του ανιδιοτελούς χαρακτήρα της καθαρής επιστήμης έχει σημασία εφόσον καλούμαστε να προσφέρουμε την εμπιστοσύνη μας προς την επιστήμη και τη μέθοδό της. Εάν η κατά μέθοδο επιστημονική έρευνα δεν είναι ανιδιοτελής, τότε κάθε άνθρωπος όχι μόνο δικαιούται αλλά και οφείλει να είναι επιφυλακτικός.

Η κατάσταση της σημερινής έρευνας είναι το αποτέλεσμα της μακράς-ωνης προσπάθειας του ανθρώπου να γνωρίσει την πραγματικότητα. Η ισχύουσα μέθοδος έρευνας δεν είναι ακριβώς εκείνη της αρχαιότητας ή του μεσαίωνα παρά τα διαπιστούμενα, πολλά κοινά σημεία. Σήμερα ισχύει η μέθοδος εκείνη η οποία έχει υποστεί επιτυχώς τον κριτικό έλεγχο. Γι' αυτό δικαιούται να απαιτεί σεβασμό μέχρις ότου καταδειχθεί το ανίσχυρον αυτής. Μέχρις ότου αποδειχθεί ότι η μέθοδος που χρησιμοποιείται σήμερα είναι αναληθής, επιβάλλεται η μέθοδος αυτή να ισχύει. Τούτο σημαίνει, ότι δεν μπορεί κάποιος να απορρίπτει πορίσματα

επιστημονικά δηλαδή πορίσματα εξαχθέντα από μια αναντιλέκτως ισχύουσα μέθοδο.

Η ηθική σε σχέση με τον τεχνικό-οντολογικό λόγο

Η ηθική οφείλει να σέβεται την επιστήμη, καθ' όσον η μέθοδός της τελευταίας είναι ισχυρή. Ο σεβασμός αυτός δεν μπορεί να είναι δογματικής φύσεως αλλά μόνο το αποτέλεσμα διεξοδικής κριτικής έρευνας. Η ηθική αναγνωρίζει τη μέθοδο ελέγχουσα αυτή ως προς την ισχύ της.

Αν μπορούσαμε να διακρίνουμε το λόγο σε τεχνικό και οντολογικό⁵, θα εντάσσαμε στον τεχνικό λόγο τη μαθηματική λογική που αποτελεί τη μέθοδο των φυσικών επιστημών. Η τυπική λογική δεν είναι μόνο η αριστοτελική αλλά και κάθε λογική την οποία συνειδητοποιεί ο άνθρωπος στη συνάντηση με την υλική, την εμπειρική πραγματικότητα.

Ο οντολογικός λόγος είναι ο λόγος εκείνος, που συνιστά την ουσία του ανθρώπου. Είναι το γεγονός κατά το οποίο ο άνθρωπος είναι όντως άνθρωπος. Είναι η υποκειμενική δομή που αντιστοιχεί στην αντικειμενική, δηλαδή στη δομή του κόσμου ως όλον. Ο οντολογικός λόγος είναι το όλον του ανθρώπου περιλαμβάνων όχι μόνο τη στενώς νοουμένη λογική αλλά και τη βούληση, το συναίσθημα, τη φαντασία κλπ. Με βάση τη διάκριση του λόγου σε τεχνικό και οντολογικό τίθεται το ερώτημα: Η επιστήμη είναι ενέργεια του πρώτου, του δεύτερου ή και των δυο;

Κατεξοχήν οι φυσικές επιστήμες στηρίζονται στον τεχνικό λόγο. Η μέθοδός τους είναι αυτός ο λόγος. Στη μέθοδο των φυσικών επιστημών δεν ανήκει το συναίσθημα, η βούληση, η αισθητική, η φαντασία, η μυστική ενόραση του ανθρώπου κλπ. Τα «μέρη» αυτά του ανθρωπίνου όλου δύνανται το πολύ να γίνουν αντικείμενα των φυσικών επιστημών οι οποίες λειτουργούν αποκλειστικώς δια της εφαρμογής του τεχνικού λόγου. Ο φυσικός επιστήμονας ο οποίος ως άνθρωπος είναι υποκείμενο όχι μόνο του τεχνικού λόγου αλλά και των υπολοίπων ανθρωπίνων λειτουργιών, προβαίνει δια της μεθόδου σε «αφαίρεση». Ως φυσικός επιστήμονας αναφέρεται στην πραγματικότητα αποκλειστικά δια του τεχνικού λόγου. Τον τεχνικό όμως λόγο χρησιμοποιεί ο άνθρωπος όχι

μόνο στις φυσικές επιστήμες. Εφόσον ο όλος άνθρωπος αναφέρεται εις την πραγματικότητα δια του οντολογικού λόγου του οποίου ο τεχνικός νοείται ως μέρος, καθίσταται φανερό ότι ο τεχνικός λόγος υπάρχει και πέρα των ορίων των φυσικών επιστημών. Πώς λοιπόν η επιστήμη μπορεί να αποτελέσει κριτήριο και οδηγό για την ηθική, τη στιγμή που καλύπτει μέρος της ανθρώπινης αυτοσυνειδησίας; Η ηθική είναι βασικά ενέργεια του όλου ανθρώπου και όχι μέρος αυτού. Η ηθική είναι αυτή που εκφράζει την αλήθεια μέσα από τις επιμέρους εκφάνσεις των φυσικών επιστημών. Η ηθική υπαγορεύει τι είναι αλήθεια και τι όχι από τα επιστημονικά επιτεύγματα, τι υπηρετεί τον άνθρωπο ως ολότητα και τι όχι.

Εφόσον το περίφημο όλον είναι ο οντολογικός λόγος, καθίσταται φανερό ότι αυτός συνιστά και τη μέθοδο της ηθικής. Έτσι η ηθική λειτουργούσα δια του οντολογικού λόγου δεν είναι ξένη και προς τον τεχνικό λόγο, χωρίς να καθίσταται εξαιτίας αυτού φυσική επιστήμη. Επομένως τα συμπεράσματα των φυσικών επιστημών πρέπει να γίνονται αποδεκτά μόνον όταν η ηθική τα χαρακτηρίζει ως αληθή. Η ηθική είναι η πεμπτουσία της ανθρώπινης αυτοσυνειδησίας που δεν επηρεάζεται από το χρόνο. Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον των φυσικών επιστημών δεν είναι κριτήρια αλήθειας για την ηθική. Ιδιαίτερα σήμερα, που τα σύγχρονα επιτεύγματα στην ιατρική, τη γενετική κ.λπ. θέτουν τολμηρά ρωτήματα στην ηθική, καλείται να αποδείξει πως είναι η ελπίδα του ανθρώπου δίνοντας απαντήσεις σχετικά με το τι πραγματικά υπηρετεί την αλήθεια, δηλαδή τη ζωή, τουτέστι τον άνθρωπο. Η ηθική, ως όλον, νοηματοδοτεί και δεν νοηματοδοτείται.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Κατά τον Πλάτωνα «...επιστήμη δε τις και ποια τις ποιού τίνος και τίνος» (Πολιτεία Δ 438c)
2. « Η έννοια της επιστήμης είναι ωσαύτως ανάλογος προς ην εκάστοτε εποχή... δια τούτο ουδεμία έννοια περί επιστήμης δύναται να ληφθεί ακρίτως ως ρυθμιστική». O. Weber, *Grundlagen der Dogmatik I*, Neukirchen 1955, σελ. 57
3. Πρβλ. σχετικώς και την παρά P. Habermas (Das Bese. *Ursprung und Bedeutung*, Bern-München 1960) διάκρισιν μεταξύ «σχετικού» και «απολύτου» νοήματος, ("Unterschied zwischen relativem und absolutem Sinn") (σελ. 77 εξ., 102 εξ.), μεταξύ (καθολικού) «νοήματος» και «ιδίου νοήματος» (Sinn und Eigensinn) (σελ. 101 εξ.).
4. «Η επιστημονικότης είναι αντιστοίχια προς την πραγματικότητα», παρατηρεί ο E. Fuchs, *Was ist Theologie?*, Tübingen, 1953, σελ. 31)
5. Βλ. P. Tillich, *Systematische Theologie*, Bd I, Stuttgart 1956, σελ. 87, εξ.